

Demeter Lajos

„NAGYRA BECSÜLTE SZÉKELY EREDETÉT,
ÉS EREDETE BECSÜLETÉRE ÉLT”^{*}
SÜKÖSD SÁMUEL (1816–1849)

A címben olvasható idézetet nagyenyedi iskolatársától, barátjától, nagybaconi Baló Benjámint¹ református lelkésztől vettük át, ki tisztelője, első életrajzírója, kéziratban maradt prédikációinak közreadója volt.² Sükösd Sámuel azon református papok közül való, akik Székelyföldön nevelkedtek, a székelyudvarhelyi, nagyenyedi „kohókban” edződtek tanult ifjakká, és a nemzetük, szülőföldjük, hazájuk iránti szeretetet a családban, majd az iskolákban szívták magukba, életcéljukká népük felemelését, honuk felvirágoztatását tűzték ki. Ez nekik természetes, magától értetődő nemes kötelesség volt. Ő maga fogalmazott úgy Kézdialbisban, 1843. márc. 21-én elhangzott prédikációjában, hogy „minden hazafiúi nemes tett megannyi elhíntett mag, melynek kifejlődő gyümölcsseit egykor a maradék élvezendi. Ennélfogva a haza, a nemzet jelen virágzása, éppen úgy, mint az emberiségnek lassankénti előre menetele és dicsősége, az egyes tagok tevékeny befolyását, buzgó közremunkálását igényli.”³ Rövid lelkézi pályafutása kezdetén foglalta szavakba a fennebbieket. Ekként próbált élni, alkotni, hatni lelkészként és mint pedagógus, lépett a tettek mezejére, mikor hazájának szabadsága, szűkebb pátriája, Háromszék vészbe került. Azon ifjabb lelkészemzedék közé tartozott, akik az 1848–49-es magyar forradalom és szabadságharc idején, ha kellett, karddal, puskával, avagy kanóccal a kézben és a szó fegyverével harcoltak népük és honuk szabadságáért. Sükösd Sámuel leginkább a hit és a szó hatalmával az ajkán, de nem kizárt, hogy 1849. június 20-án a Tömösi-szorosnál fegyverrel a kézben halt hősi halált, mert már korábról azt vallotta: „Ha-

zafiságra köteleztetik mindaz, ki a közhazában él, ki a polgárzat kebelében és oltalma alatt van, s mint ilyen, bizonyos szent kötelességeknek van alávetve, melyek alól vétek nélkül ki nem vonhatja magát.”⁴

Sükösd Sámuel két háromszéki település, Uzon és Sepsiszentkirály tartja szabadságharcos hősi halottjának – előbbi, mert 1849-ben az oroszok Tömösi-szorosnál való betörése előtt mintegy két hónapig faluja lelkésze volt, az utóbbi pedig a vélt születési helye okán tiszteli benne a hősi halottat. Valójában egyéves korától székelyudvarhelyi kollégiumba kerüléséig élt Sepsiszentkirályban, kora gyermekkorra kötötte ide, halála után pedig ebből Baló Benjámint nyomán kanonizálódott szülőfalujaként e kis sepsiszéki település.⁵

A legújabb kutatások eredményei szerint Sükösd Sámuel⁶ Sepsiszentgyörgyön keresztelték, 1816. jún. 6-án.⁷ Szüleit, az idősebb Sükösd Sámuel és Kotsis Zsuzsánnát „Tiszteletes Sepsi Refor[mátus] Esperest Petri Ádám Úr” illyefalvi lelkész eskette egybe 1815. július 5-kén Sepsiszentgyörgyön.⁸ Édesanyja ugyanis az Alsócsernátonból 1787. június 10-én Sepsiszentgyörgyre jött református lelkész márkosfalvi Kotsis Sámuel lánya, Kotsis Zsuzsánna volt, aki 1833. nov. 14-én 48 éves korában, „midőn egészségét helyreállító orvosságot keresni K[ézd]i[vásárhelyen”, utazás közben halt meg, az apai Kotsis-rokonság falujában, Márkosfalván temették el nov. 16-án.⁹

Apai ágon a sepsiszentkirályi református egyház anyakönyvében a 18. század második felében több esetben Sikesdként jegyzett sepsiszentkirályi Sükösd családok református ágából származott,¹⁰ akiket

^{*} A Székely azonosságszimbólumok születése konferencia (Sepsiszentgyörgy, 2022. május 19.) szervezőinek felkérésére készült dolgozat.

¹ Nagybaconi Baló Benjámint Hunyad vármegyében Óboldogfalván, Harón, 1848–1849-ben Brádon, 1849 februárjától 1859 novemberéig Aradon, majd 1869-ben bekövetkezett haláláig Déván volt református lelkész.

² BALÓ Benjámint 1858.

³ Uo., 44.

⁴ Uo.

⁵ BALÓ Benjámint 1858, III; NAGY Sándor 1896, 135–136; SZINNYEI József 1909, 132–133; MÉL, II, 1969, 668; ZOVÁNYI Jenő 1977, 559; ZAKAR Péter 1999, 154; ÜMÉL, V, 2004, 1326; SZÓTS Zsuzsa 2013, 135.

⁶ Szabó Mikós és Szögi László Sepsiszentiványt (sic!), Tóth Levente Szentivánlaborfalvát jelölte meg szülőhelyéül. (SZABÓ Miklós – SZÖGI László 1998, 440; TÓTH Levente 2013, 129.)

⁷ SÁL, Fond 105, nr. 575, fol. 77v.

⁸ Uo., fol. 98r.

⁹ Uo., nr. 445, fol. 176.; SztkRefAk, II, 61.

¹⁰ A sepsiszentkirályi református templom „építésében concurrált Örökös Református Gazdáknak” nevei között 1768-ban néhai Sikesd Tamás fiait, Sikesd Györgyöt, Mátét, Mártont és Istvánt említik. (SztkRefAk, I, 8.) A templomépítés történetét, kiegészítve az egyházközség életében az építés utáni évtizedek során történt fontosabb eseményekkel, az 1809-ben indított új anyakönyvbe is átmásolták. Ebben az említett családfők már Sükösd névvel szerepelnek. (Uo., II, 3.)

a székely határőrség felállításakor a gyalogosok közé sorozták. A feltehetően 1779-ben született apa,¹¹ az idősebb Sükösd Sámuel 1804-ben subscribált, azaz írta alá mint diák a kollégiumi törvényeket Nagyenyeden.¹² Sepsiszentgyörgyre 1813 őszén kerülhetett, itt 1817-ig rektor és segédlelkész volt.¹³ Ebben az évben a dévai zsinaton ordinálták, azaz lelkésszé avatták. 1817 májusától 1848-ig a sepsiszentkirályi református eklézsiában szolgált.¹⁴ Első felesége elvesztése után mint „*Szent Királyi Özvegy Pap*” vette nőül Kökösbén 1834. júl. 8-án lovas katona Nagy Bálint hajadon leányát, Nagy Juliannát,¹⁵ aki 67. éves korában, özvegyasszonyként hunyt el 1873. jún. 13-án Sepsiszentkirályban.¹⁶ Az idősebb Sükösd Sámuelnek Nagy Juliannától négy gyermeke született: Borbála, István, József és Albert,¹⁷ de mikor 1835-ben világra jött a legnagyobb féltestvére, az ifjabb Sükösd Sámuel már 19 éves nagyenyedi tógás diák volt.

A 2000-ben elhunyt irodalomtörténész, író Sükösd Mihály ükapjának vélte az ifjabb Sükösd Sámuel lelkész – arcképe, melyet emlékezet után rajzoltak meg, mindig az ágya felett függött.¹⁸ Ő úgy tudta, hogy családja egyik őse, Sükösd Jakab Bethlen Gábor seregében hadnagyként szolgált, így állíthatta ki a címereslevelét Péchi Simon, Erdély kancellárja.¹⁹ Sükösd Mihálynak az egyik erdélyi látogatása alkalmával, 1974-ben egy Marosvásárhely melletti faluban²⁰ alkalmá volt átnézni a családi levelesládát, melyben megtalálta „*S. Sámuel nagytiszteletű úr irodalmi ha-*

gyatékát, kéziratot verseit, a székelységhez és A Magyar Nemzethez szóló történetfilozófiai értekezését” is. Ezeket olvasva látogatott el a Tömösi-szorosba, és írta meg Sükösd Sámuelnek emléket állító írását.²¹ Az 1849-es hősi halott lelkész alakja, mint „*nagydarab férfi*”, aki „*mintha kaszált volna prédikáció helyett*”, felvillan Bogdán Lászlónak *A szoros délben* című regényében²² és ugyanezt a címet viselő versében is.²³

Az ifjabb Sükösd Sámuel iskoláit a sepsiszentkirályi református partikulában kezdte. Még nem volt kilenc éves, mikor „*1825^{bén} pünköszt előtt 15^{dik} Maji*” konfirmált.²⁴ Apja továbbtanulni a székelyudvarhelyi Református Kollégiumba adta, ahonnan, mint „*jó fiú*”, „*a felgymnasiumi osztályokat, s a magasabb tudományokat bevégezni*” a nagyenyedi Bethlen Kollégiumba ment. Mint tógás diák, 1831-ben subscribált, írta alá a kollégium törvényeit. Iskolatársa, Baló Benjámin szerint „*kitűnő nagy szellemi képessége vasszorgalommal párosult benne.*” Tanulmányi előmenetelének köszönhetően elnyerte tanárai pártfogását, „*a kegyalapítványokban való részesülést, a tanuló ifjúság előtt nevet*” szerzett, tehetősrak fia mellett magántanítósághoz jutott.²⁵ Rendszeresen részt vett a kollégium tanári kara által kiírt pályázatokon, „*kitűzött kérdésekre pályázó értekezései[ért] s egyházi beszédeiért*” jutalmakban részesült. Képzettségének méltánylásaként, miután elvégezte a kollégiumot, Erdély református püspöke, Antal János titkárának alkalmazta, ugyanakkor a nagyenyedi Bethlen Kol-

¹¹ 1851. augusztus 4-én hunyt el, az akkori bejegyzés szerint 76. életében. (Uo., II, 68.) Mivel az 1767–1779-es anyakönyvi bejegyzések nem maradtak fenn, ez nem ellenőrizhető. Amennyiben az idősebb Sükösd Sámuel az 1779. október 31-én keresztelt (Uo., I, 54–55.) Sámuellel, Sükösd István gyalogkatonára fiával azonos, akkor már 72. évének betöltése előtt elhunyt. Életkorának hibás adatolását ez esetben az magyarázhatná, hogy a halálesetet bejelentő hozzátartozó vagy a temető lelkész rossz szul emlékezett a korára. Ehhez hasonló tévedés az egyházi anyakönyvezésben abban az időben nem egy esetben megtörtént.

¹² JAKÓ Zsigmond – JUHÁSZ István 1979, 205.

¹³ DEMETER Lajos – DEMETER László 2008; TÓTH Levente 2013, 129; CSÁKI Árpád 2011, 116–117. A sepsiszentkirályi anyakönyv ekkori bejegyzése: „kezdettem a papi szent hivatal folytatásához Sepsiszentkirályba május ötödik napján 1817. esztendőben. Minek előtte Sepsiszentgyörgyön négy esztendőig rectori és papi segédi hivatalt vittem.” (SsztkRefAk, II, 15.)

¹⁴ TÓTH Levente 2013, 129. Még Sepsiszentgyörgyön szolgált, mikor 1815-ben szülőfaluja, Sepsiszentkirály „Kitsiny Ecllesiája” javára a kisebb harang újraöntetésére 3 magyar forintot és 60 dénárt, az orgona vételére 3 rénes forintot adományozott. (SsztkRefAk, II, 9, 10.)

¹⁵ SÁL, Fond 105, nr. 229, fol. 25v.

¹⁶ Uo., nr. 544, fol. 70v–71r.

¹⁷ TÓTH Levente 2013, 129. 1879-ben azonban Sepsiszentkirályban már nem található református vallású Sükösd család. (SsztkRefAk, II, 75–76.)

¹⁸ A márkodi református anyakönyv szerint az író apai ági felmenői valójában az 1841-ben született S. András (dédapja), az 1803-ban született S. András (ükapja) és utóbbinak szintén S. András nevű apja (a szépapja) voltak. Ők azonban nem voltak összekötöttségben a református sepsiszentkirályi Sükösd családokkal.

¹⁹ SÜKÖSD Mihály 1991, 1242.

²⁰ Feltehetően Márkodról van szó, itt éltek a nagyszülei, innen szökött át az apja, dr. Sükösd Mihály 1920-ban, mindjárt Trianon után Magyarországra, lásd SÜKÖSD Mihály 1991, 1241.

²¹ SÜKÖSD Mihály 1979, 14–15. A vers maga először az *Új Írás* 1977/2. számában látott napvilágot, és számos téves/fiktív adatot alkalmaz, de azt bizonyítja, hogy a budapesti író lexikonokból ismerter az ifjabb Sükösd Sámuel, kézbe vehette poétikai tankönyvét is, tudott a tudós lelkészre gyakorolt Schelling-hatásról és Sükösd-rokonsági fokuk problémás voltáról – utóbbi bonyolultan leírhatóan nevezi. Az író félreértésének oka az lehetett, hogy vélt szépapjával(?) tévesztette össze annak hasonnevű hősi halott, ugyancsak lelkész fiát. A (márkodi?) családi levelesládában látott irodalmi hagyaték ebben az esetben lehetett volna – igaz, akkor sem az ifjabb, hanem az idősebb – Sükösd Sámuel hagyatéka, de úgy is magyarázatra szorulna, hogyan kerülhettek az iratok Márkodra.

²² BOGDÁN László 2001, 15.

²³ BOGDÁN László 2005.

²⁴ SsztkRefAk, II, 19.

²⁵ BALÓ Benjámin 1858, VI.

légiumban 1831 szeptemberével a költészeti, akkori VIII. osztály köztanítóságával bízták meg. Rövid időn belül tanulóinak *A költészet alaprajza. Útmutatásul csupán tanítványai számára* (Nagyenyed, 1839) címmel verstant írt, melyet távozása után is még évekig tankönyvként használtak.²⁶ A köztanítói állását feltehetően már 1839 végén, legkésőbb 1840 januárja közepéig a kollégiumban kialakult „keserű súrlódásban és egymás elleni torzsalkodásban” felmondta.

Továbbtanulás céljával, kollégiumi évei alatt spórolt pénzén, minden egyházi vagy kegyúri támogatás nélkül, saját költségén utazott ki Németországba.²⁷ A berlini egyetem teológiai karára 1840. febr. 29-én iratkozott be.²⁸ „*A tudományok minden ágában, név szerint a mathézisben [való] jártasságra törekedett ..., de fő-fő figyelmét a növelészet[re] és az egyházi tudományokra fordította.*”²⁹ 1841–1842-ben rendszeresen hallgatta a természet és a szellem egységét valló Friedrich Wilhelm Joseph Schelling előadásait.³⁰ A filozófus professzorról és előadásairól az 1842. május 26-án Berlinben kelt levelében írt.³¹ Tőle tanulta meg „*az ember szabadságának lényegét, az állapotot, amikor még egységben volt az ember önmagával és az őt körülvevő világgal.*”³² Rendszeresen eljárta a berlini Királyi Városi Tanári Szeminárium (Königliche Seminar für Stadt Schullehrer) igazgatójának, Friedrich Adolph Wilhelm Diesterweg német pedagógusnak az előadásaira, aki Johann Heinrich Pestalozzi eszméit vallotta, az iskolát a felvilágosodás, a vallási türelem otthonának tekintette, nagyobb szerepet szánt a reáliáknak, a felügyeletet nem papokra, hanem szakemberekre kívánta bízni. Diesterweg társadalmi tevékenysége, amelyet a tanítóegyletekben fejtett ki, mély hatást gyakorolt az őt hallgató magyar diákokra, köztük Sükösd Sámuelre is. Nagy érdeklődéssel

nemcsak a különböző gyűléseken és összejöveteleken vettek részt, hanem 1842. július 18-án maguk is diákkört alapítottak Bund Ungarischer Hochschüler in Berlin (Berlini Magyar Egyetemisták Egyesülete) névvel, és közvetlen személyes kapcsolatot ápoltak Diesterweggel.³³ A Berlinben tanuló 25 magyar egyetemi hallgató alapító tag egyike volt, tizenkilencediként írta alá a diákkörük által szerkesztett „naplót”, *A Berlini Magyarok Emlékkönyvét.*³⁴ Berlini egyetemi évei alatt szorgalmával elérte, hogy 92 porosz tallér stipendiumhoz jusson, melyből és a még nagyenyedi diákkorában megspórolt pénzéből, ha szűkös körülmények között élte is mindennapjait, az akadémiai szünnapokon beutazta Németország nevezetesebb helyeit.³⁵

A berlini egyetemről, megrakodva könyvekkel, legvalószínűbb, hogy 1842 júliusa–augusztusa körül jött Magyarországra, meglátogatva a pápai és a debreceni református kollégiumokat.³⁶ 1843 februárjában tért haza szülőhőzába. Rövid időn belül „*minden pártfogói ajánlat nélkül*” következési joggal az orbaiszéki Barátos hívta meg az akkor már régebbtől betegeskedő, 1805 januárjától szolgáló Kelemen József³⁷ esperes mellé segédlelkésznek.³⁸ Mivel nem volt még pappá avatva, az akkori szokás szerint a generális zsinaton került volna sor erre Alsócsernátonban 1843 nyarán, azonban a nyilvános vizsgálaton vitába keveredett a vizsgabizottság elnökével, minek következtében törölték a felavatandók névsorából. Ennek ellenére a szomszédos kézdizéki Lécfalva a nemrég elhunyt papjuk, Jancsó Áron³⁹ esperes helyett meghívta lelkészének, nem sokra rá a Kézdi Egyházmegye az Özvegy- és Árvapénztár felállítására céljából létrehozott bizottmány tagjának választotta.⁴⁰ Még ebben az évben rendbe hozatta a parókia és az iskola épületét.⁴¹ Mint fiatal, külföldi

²⁶ Uo., VIII.

²⁷ Uo., IX.

²⁸ SZABÓ Miklós – SZÖGI László 1998, 439–440.

²⁹ BALÓ Benjámin 1858, XIII.

³⁰ VIEWEG, Klaus – RÜHLING, Frank 1995, 574.

³¹ VÁLYI Pál 1857, 159–160.

³² SÜKÖSD Mihály 1979, 15.

³³ LANTOS István 1966, 605.

³⁴ GOMBOS Annamária, KULCSÁR SZABÓ Ernőné 2008, 4.

³⁵ BALÓ Benjámin 1858, XII.

³⁶ *Paedagogiai levelek. A pápai főiskola* címmel a magyarországi iskolákról szóló első írását, amely 1842. december 1-jén jelent meg a *Protestáns Egyházi és Iskolai Lapban* (417–421. o.), 1842. augusztus 25-én Páparól címezte.

³⁷ Kelemen József barátosi lelkész, orbai esperes a következő évben, 1844. április 18-án meg is halt. (SÁL, Fond 105, nr. 156, fol. 93r.) A székelyudvarhelyi Református Kollégiumban végzett, a kolozsvári zsinaton ordinálták 1797-ben, előbb Feldobolyban, 1805-től haláláig Barátoson szolgált. (TÓTH Levente

2013, 105.)

³⁸ BALÓ Benjámin 1858, XIV.

³⁹ Gidófalvi Jancsó Áron (1766–1843) Nagyenyeden végzett, Odera-Frankfurtban tanult tovább, Sepsibodokon, Bikfalván, 1808 májusától Lécfalván szolgált. (TÓTH Levente 2013., 101.) Élete 76. évében hunyt el, Lécfalván, 1843. április 21-én. (SÁL, Fond 105, nr. 421, fol. 40r.)

⁴⁰ A bizottságban azonban a rövid idő alatt, míg Lécfalván volt, nem fejtett ki érdemlegeset. (*Múlt és Jelen*, 1844/82. sz., 326.)

⁴¹ BALÓ Benjámin 1858, XVII.

⁴² *Paedagogiai levelek* összefoglaló cím alatt a pápai, a debreceni, nagyenyedi, székelyudvarhelyi kollégiumok kapcsán a magyarországi és erdélyi iskolákról alkotott észrevételei, reformjavaslatai, az egész iskolarendszer egységesítésének és korszerűsítésének, négy állami egyetem létesítésének, a különböző (ipari, kereskedelmi, gazdasági, katonai, szépművészeti) szakiskolák alapításának ötlete, melyeket 1842–1844 folyamán a *Protestáns Egyházi és Iskolai Lapban* adott közre, korában figyelemet keltőek voltak.

egyetemet megjárta, nagy tudományú pap, kit Dierweg hatására egyetemi éveitől érdekelt a népnevelés ügye,⁴² pártfogásba vette a falusi tanítókat,⁴³ népszerűsítette munkájukat, annak gyümölcsét, a tanuló gyermekek körében elért eredményeiket.⁴⁴ Jó prédikátor hírében állott, „a vidék minden nevezetesebb temetésére meghívták prédikálni.”⁴⁵ Temetni hívták Nagyborosnyóra, Kézdiálbisba, Kézdimárkosfalvára, Kézdivásárhelyre, Dálnokba, Zágónba. Elhangzott prédikációiból 1843-ban és 1844-ben egyet-egyet Brassóban Gött János nyomdájában ki is nyomtattak.⁴⁶

Mivel az alsócsernátoni synoduson 1843-ban „vitakereső szenvedélyének köszönhetően” nem avaták lelkésszé, 1844 nyarán Dévára utazott, hogy az ott tartandó, június 16-án kezdődő, 23-án végződő közzsínaton az újabb vizsgát kiállva, pappá ordinálják. A papi vizsgát – habár „egy kis baj vele itt is volt, mert feledésből- e, vagy szándékosan egyszer palást nélkül jelent meg a vizsgálaton”, de ezt elnézték neki – sikerrel abszolválta.⁴⁷ A vizsgálat után Antal János püspök „atyai és főpásztori tanácsával” ellátva, fölesketve „rögös pályájukra [indította] az ott álló 20 újdontan hitbajnokot”,⁴⁸ köztük Sükösd Sámuel is.

Régi szokás szerint, amelyik egyházmegyében a közzsínatot tartották, annak esperesi hivatala kérte fel egyházmegyéje valamelyik papját vasárnapi istentisztelet tartására. A választás a dévai közzsínaton Baló Benjáminra esett, aki a megtszítettét régi nagyenyedi iskolatársának, az újonnan pappá avatott Sükösd Sámuelnek engedte át. Sükösd a felajánlást elfogadta, és az istentiszteleten „a gen[eralis] Synodus előtt és a dévai gyülekezetnek” ő prédikált. Akkor a háttérben volt az éppen lelkész nélkül maradt dévai gyülekezetre,⁴⁹ hogy az egyházközség azonnal meghívta papjának. Lécfalváról kibúcsúzva, még a hónap folyamán Dévára költözött.⁵⁰

A dévai egyházközségben nyomban munkához látott, közönyössé vált híveibe lelket öntött, ezáltal

biztosította az addig ingatag lelkészi fizetést. Hívei élén, lelkesedésüknek köszönhetően virágzásnak indult Déván a református egyházi élet. A veszendőben lévő felekezeti iskolát pedagógiai ismereteinek és kitartásának köszönhetően újraalapították. Az iskola érdekében összehívta a vagyonosabb egyháztagokat, meggyőzte őket, hogy kötlevéllal évenkénti fizetésekkel biztosítsák a tanító eltartását, az iskola működését. Közben egyházközségében összegyűjtötte az iskoláztatható gyermekeket, tanítót szerzett, „ő maga kípótolta a tanítónak a tanítóképezde hiányát, megosztotta vele a tanítás terheiben”, ugyanakkor az iskolások számára történelmet, földrajzot, magyar nyelvtant készített.⁵¹

Ahogy háromszéki rövid tartózkodása idején tette, Déván is nagy elhivatottsággal foglalkozott a népnevelés, az erdélyi és magyarországi iskolák ügyével, a neveléstan problémáival. Hunyad megye országgyűlési követválasztási közgyűlésén 1846-ban a megválasztott követeknek ajánlott utasítások jegyzőkönyvbe vételekor azt indítványozta, hogy „a vallás és nevelés ügye legyen országos ügy, a papok fizetése a státus által, s a hallgatók által adadni szokott papi fizetést vegye és kezelje a státus, a néposkolák létesítésére és fenntartására a nemesség – mely más adót úgyszemint fizet – vállaljon magára adót.”⁵² Sükösd Berlinből való hazatérésétől kezdve hiányolta az állam által létrehozott és fenntartott iskolákat, mint írta, „soha meg nem emészthető nemzeti bűn tehát az, hogy státusköltségen alapított s fenntartott iskolák nem léteznek”,⁵³ a nemesség effajta megadóztatását pedig saját ötletéből merítette, az alapján, ahogy a dévai iskola fenntartását is megoldotta.

Egyházépítés és iskolaszervezés mellett az iskolai tankönyvek és a tanítók kérdésével is foglalkozott. A tankönyvkérdéssel kapcsolatos, *Népnevelő* című munkájával 1846-ra készült el, amelyet bírálatra és kiadásra 1846 márciusában a Kolozsvári Nevelői Körnek küldött meg. Dolgozatát egykori főiskolai

⁴³ Beszámolva az Orbai Egyházmegyének a csomakőrösi iskolamestere, Kónya Sámuel elleni egyházi peréről, nyíltan pártfogásába vette a bepereltet. (*Vasárnapi Újság*, 1843/469, 278–281.)

⁴⁴ A barátosi iskola félévi vizsgájáról a *Vasárnapi Újság* 1843/467., az egerpataki iskolások „közönséges próbatételéről” a *Vasárnapi Újság* 1844/519. számában számolt be. Híradásaiban dicsérettel szövegezte a két falu iskolamesteréről, Szacsva Ádámról és Salamon Mózesről, tanítási módszerükről.

⁴⁵ BALÓ Benjámin 1858, XVII.

⁴⁶ *Ez az élet csalódás. Néhai főhadnagy Jakó Eleknő Csoma Klára úrasszony temetése tisztességtétele alkalmával fejtegette ... a zágoni ev. ref. templomban július 6-án 1843.; Az iskolamester elbivatása szép és fontos. Zágoni év. ref. iskolamester tiszt. Veress István úr koporsója fölött magyarázta Sükösd Sámuel.*

⁴⁷ BALÓ Benjámin 1858, XVIII.

⁴⁸ *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*, 1844/29, 686.

⁴⁹ Déva református lelkésze 1811 novemberétől Salamon István volt, aki mint az egyházmegye esperese, 1843. december 27-én, 62. éves korában hunyt el Déván. (*Vasárnapi Újság*, 1893/36, 602.)

⁵⁰ A lécfalvi egyházi anyakönyveket, „elmenvén Sükösd Samu, ez egyház papja”, hivatalos eljárás keretében, valószínűsíthető, hogy már távozása után, 1844. szeptember 21-én a kiküldött egyházi jegyző Ferenczi János dálnoki és „rendnök” Jancsó Máté maksai lelkészek zárták le az új lelkész megválasztásáig. (SÁL, Fond 105, nr. 422, fol. 5v.; nr. 424, fol. 1v.)

⁵¹ BALÓ Benjámin 1858, XIX.

⁵² A közgyűlésen helyeselték indítványát, azonban hivatkozva arra, hogy az 1837-es és 1841-beli „utasítványokban” a népnevelés ügye érintve van, erre újból nem térnek ki. (*Múlt és Jelen*, 1846/80, 467.)

⁵³ *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*, 1843/22, 261.

ellenfele, Gáspár János bírálta el egy bizottsággal. A bírálatot a Nevelői Kör 1846. május 2-i gyűlésén Gáspár olvasta fel. Sükösd munkáját pozitívan értékelték. Szerintük megfelelő változtatásokkal elemi iskolai vezérfonalnak jól használható volna, ezért a kiadását ajánlották.⁵⁴ A bírálatba nem nyugodott bele, válaszáat a Nevelői Kör jegyzőkönyveinek közreadását felvállaló *Vasárnapi Újság* 645. számában közölte,⁵⁵ majd egy terjedelmesebb népiskolai tankönyv megírását ajánlotta fel, melyhez a Nevelői Kör megígérte a szükséges segítséget. Ugyanezen év november 7-én a Nevelői Kör jegyzője már azt jelentette, hogy Sükösd a beígért *Népnevelőjét* beküldte, csupán át kell nézni, és ki kell egészíteni a tankönyvek jegyzékével. Kiadására, nem lehet tudni, hogy miért, de nem került sor. Az egész munkából csupán két cikk jelent meg, az *Erdélyi Híradó* melléklapjában, a *Nemzeti Társalkodó* 1846. október 22-i és 25-i számaiban.⁵⁶ Ugyanebben az időben a *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap* szerkesztője, Török Pál 1846-ban tett felhívására, aki hétköznapi templomi imádságok egy gyűjteményét szándékozott kiadni, egy „dolgozatot” írt, mellyel 1847-re készült el, és küldte be a szerkesztőségbe.⁵⁷

Issekutz Antal, Déva egykori polgármestere visszaemlékezésében azt írta Sükösd Sámuelről, hogy „nemcsak a templomban, hanem a városi ügyek elintézésében is oroszlanrészt vett.” Az egyik városi közgyűlésben például azt indítványozta, hogy célszerű lenne a várost negyedekre osztani, azokon belül minden házat házzszámmal kellene ellátni, ugyanakkor negyedenként éjjeli őrségek felállítását javasolta. A város pedig „mindezen s ehhez hasonló indítványait elfogadná, s mint okos emberre nagyon is hajlott.”⁵⁸ Tekintélye és szava volt 1848 tavaszán is, mikor a pesti forradalom híre Dévára is megérkezett. „Kitört ifjú hévvel” a dévai polgárság március 20-án már gyűléseket tartott. A gyűlésezések legtöbbszörre a városi patika, a Kaszinó épülete és az öreg Schusnek Lipót nagyvendéglője előtt voltak. A vezérszónokok Sükösd Sámuel, Tóth László, Keserű Sándor ügyvédek, felsőszilvási Góla Lajos, kit később az 1848-as kolozsvári országgyűlésbe követnek választottak, Schusnek Lipót vendéglőbérlet, Kaskantin György, a fiatal Váradai József, akit 1854-ben Sepsiszentgyörgyön összeesküvés vádjával a császáriak kivégeztek,⁵⁹ és

nem utolsósorban az illyefalvi születésű Gál Dániel ügyvéd voltak.⁶⁰ Issekutz Antal szerint ezeken a gyűléseken a fő szóvivő Sükösd Sámuel volt. Déván ebben az időszakban három ember szava bírt döntő súllyal: Schusnek Lipót vendéglőse a polgárság, Sükösd Samu lelkésze az új magisztrátus és az idős baróthi Keserű Ferenc nyugalmazott cs. kir. kapitányé az újonnan alakult nemzetőrség körében.⁶¹ A forradalom magvát azonban Sükösd Sámuel „kiváló szónoki tehetségű református pap”, az udvarhelyszéki születésű idetelepedett Tóth László és a már említett Gál Dániel ügyvédek képezték. Nekik köszönhető az is, hogy Nopcsa László, „a régi rendszer támaszát képező főispán” 1848. április 12-én lemondott hivataláról.⁶² Sükösd az adódó alkalommal beállt az 1848. április 2-án alakult dévai „polgári őrsereg”-be, melynek 1848. május 7-én tartott közgyűlésén Tóth László ügyvéddel együtt jegyzőnek választották. A dévai nemzetőrség jegyzőkönyvét 1848. május 7-től augusztus 31-ig vezette, mikortól a „tollnoki” tisztet Beke Dániel vette át.⁶³ Közben 1848 májusa végén, júniusa elején hazalátogatott Háromszékre, mint írta a *Kolozsvári Híradó* szerkesztőjének: „A mostani körülmények közt jobbnak láttam néhány napra székely feleim közé jönni, s azért írom e levelet Lisznyóból június 6-án 1848.”⁶⁴ Jelen lehetett Baththyány Lajos miniszterelnök Háromszékre érkezett küldöttei, Gál Sándor és Klapka György székelyeket a szegedi táborba hadba hívó alsócsernátoni, kézdivásárhelyi, lemhényi, szentkatolnai gyűlésein. Ugyanis Kovásznán, ahová Gál Sándor szentkatolnai Cseh Sándor „négyes előfogatos csinos batárjával” érkezett meg, miután a tér közepén egy fenekével felfelé fordított cserefa kádról megtartotta „honfias érzelmű, tüzzel teli s lelkesítő” beszédét, az összese-reglettekhez Cseh Sándor földbirtokos, 1848 nyarától nemzetőr százados után és lelkészársát, Bíró Sándor rétyi papot megelőzően ő is lelkes beszédet tartott „a szabadság érdekében”.⁶⁵ Még július elején is szülőföldjén tartózkodott. Az újsághír szerint július elsején ott volt Sepsiszentgyörgyön azon a szabadtéri népgyűlésen, melyen Szentiványi Györgyöt és Berde Mózeszt a pesti országgyűlésre Háromszék országgyűlési képviselőinek választották. Ekkor történt meg, hogy a túlfűtött Bong Ferenc „ifjú polgártársunk” indítványára a javaslatát helyeslő tömeg felbolydult,

⁵⁴ *Vasárnapi Újság*, 1846/638; NÁHLIK Zoltán 1990, 143.

⁵⁵ *Vasárnapi Újság*, 1846/645.

⁵⁶ VITA Zsigmond 1941, 165; Uő 1983, 153–154.

⁵⁷ *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*, 1847/3, 72.

⁵⁸ ISSEKUTZ Antal 1905, 82; SCHREIBER István 2009.

⁵⁹ ISSEKUTZ Antal 1905, 87.

⁶⁰ RÉTHI Lajos 1886, 21.

⁶¹ ISSEKUTZ Antal 1905, 87.

⁶² RÉTHI Lajos 1886, 21. A korabeli tudósítás szerint Nopcsa nem kényszerítésből, hanem önszántából mondott le. (*Erdélyi Híradó*, 1848/355, 265–266.)

⁶³ *Erdélyi Híradó*, 1848/346; CSORBA György 2002, 890, 892, 894.

⁶⁴ *Kolozsvári Híradó*, 1848/9, 35.

⁶⁵ BIRÓ Sándor 2002, 58.

már-már fellázadt. Sükösd Sámuel és Jancsó Ádám⁶⁶ győzte meg és csillapította le a forrongó népet.⁶⁷

Miután visszatért Dévára, feltehetően éppen olyan elánnal, mint 48 tavaszán, vette ki részét a dévai nemzetőrség, a városi magisztrátus működéséből, buzdította a gyűléseken és a szószékből Déva magyarságát. A vésznapok idején, azt követően, hogy a Bianchi-ezred két százada 1848. október 10-én éjszaka Dévát megszállta, négy napon át a város magyarságát félelemben tartotta, majd október 14-én Joseph Riebel őrnagy a 16. (1. oláh) határőrezred határőreivel, a Szászvárosból kirukkolt könnyűlovassággal és egy hatalmas román lázadó tömeg élén fenyegetőleg a város határán megjelent, majd elvonult, október 16-án este pedig Riebel cs. kir. őrnagy hat határőr kíséretében egy szekeret küldött a Déván lakó anyósa elköltöztetésére, nyilvánvalóvá vált, hogy a város sorsa megpecsételődött. Hírt kaptak arról is, hogy ha Dévát lerohanják a lázadók, gr. Kun Gotthárd főispánt, Barcsay László Hunyad vármegyei volt főbírád és István nádor által kinevezett nemzetőr főparancsnokot, Kakucsi Eleket, aki 1848-ban az erdélyi országgyűlésen Hunyad vármegye követe volt, a már említett Tóth László ügyvédet és nemzetőr főhadnagyot, valamint Sükösd Samut nyomban felakasztják. A hír hallatára, tudva, hogy életük veszélyben forog, gr. Kun Gotthárd főispánnal, Barcsay Lászlóval már másnap, 1848. október 17-én reggel elmenekült a városból.⁶⁸

Családjával – 1845-ben vette feleségül Simon Ferenc dévai ügyvéd lányát, Simon Rózát, kitől egy lánya, Róza született⁶⁹ – Nagyváradon húzódott meg, innen három hónap múlva, 1849 kora tavaszán jöttek vissza Háromszékre.⁷⁰ Április elején már Uzonban lelkész.⁷¹ Innen tette közzé 1849. április 7-én felhívását, melyben arra kérte a szemtanúkat, hogy tudósítsák azokról az eseményekről, amelyekről nem tud, vagy nem volt jelen, hogy összegezni lehessen az 1848-as Háromszéken történeteket. Mint írta: „*A história által*

felmutatható nagyszerű események között ahhoz hasonló, amit Háromszék a múlt decemberben mívelt, csak egy sincsen.” Kihangsúlyozta, hogy a háromszéki férfiak oly körülmények között harcoltak hősiesen, amikor már az egész Erdély veszve volt. Ezt a harcot meg kell örökíteni, hogy az eljövendő nemzedékek emlékezni tudjanak e dicső napokra. Arra kérte mindazokat, akiknek közlendőjük van, hogy emlékeiket legalább az év májusáig Kézdivásárhelyen a hadbíró százados és térparancsnoksági felügyelőtisztt Hankó Dániel volt országgyűlési követnek, Sepsiszentgyörgyön Németh László akkori kormánybiztosnak vagy Uzonban a református lelkésznek, vagyis neki küldjék el. Sükösd révén „*az elsők között született meg, már a szabadságharc idején, az a gondolat, hogy e jelentős időszak minden adatát össze kell gyűjteni, hogy később meg lehessen írni e küzdelem történetét.*” Sajnos az elkövetkezendő történelem miatt erre nem kerülhetett sor.⁷²

1849 májusában az addig szolgáló tábori lelkész, Bíró Sándor rétyi pap helyett az Ósánci-, Bodzai-, Tömösi-szorost védő magyar csapatok, a brassói hadosztály tömösi dandárja, a 85. és 86. honvédszászlóalj, a 82. honvédszászlóalj 4. százada, Borbáth László kapitány lovascapata, valamint a három szorost védő, Semsey Tamás parancsnoksága alatt álló ágyús üteg, vagyis a „székely tábor” tábori lelkésze lett.⁷³ Miután a kormány 1849. május 18-án az orosz beavatkozásra válaszul keresztes háborút és népfelkelést, június 6-ra nemzeti böjtnapot hirdetett,⁷⁴ június 1-jén a Prévial-tetőn (ma Predeál) az ott őrségben álló honvédségnek tábori istentiszteletet tartott, majd a buzdító prédikációja után elimádkozták a *Közlöny* 111. számában közreadott országos *Könyörgést*, mely alkalomból „*minden kebel a haza és szabadság tiszteletére felszentelt templommá változott át.*”⁷⁵ Rá néhány napra, 1849. jún. 10-én a 85. honvédszászlóalj zászlóját avatta fel. Ebből az alkalomból többek között a zászló fontosságáról beszélt, és buzdító szavakat intézett a honvédekhez.⁷⁶

⁶⁶ Jancsó Ádám feltehetően azonos Sükösd Sámuel egykori nagyenyedi iskolatársával, aki 1842–1845 között tanult a berlini egyetemen, hazatérése után több nemesi családnál is nevelő, 1848-ban jött vissza Kézdivásárhelyre, ahol az erdélyi országgyűlésre követnek választották. A szabadságharc után a kecskeméti református kollégium tanára volt. Ott is hal meg 1902-ben. (SZINNYEI József 1897, 334–335; SZABÓ Miklós – SZÓGI László 1998, 241.)

⁶⁷ Bong azt indítványozta, hogy a székely határőrök addig, amíg a nemeseket és a jobbágy rendűeket kellő számban katonának a székely határőrségbe szintén be nem sorozzák, addig Háromszékről ki ne induljanak. (*Kossuth Hírlapja*, 1848/11.)

⁶⁸ *Kolozsvári Híradó*, 1848/85, 345.

⁶⁹ BALÓ Benjámin 1858, XXIII. A kislányt azután, hogy felesége is meghalt, galaczi Buda Miklós szentgyörgyvállyai birtokos, Sükösd Sámuel egykori tanítványa a „tanítója emléke iránti kegyeletből házához vette”, és lányaival együtt neveltette. (BALÓ

Benjámin 1858, XXIII.)

⁷⁰ Uo., XX.

⁷¹ Az anyakönyvi bejegyzés szerint Vékás József tiszteletes halálával 1847 januárjától közel két és fél évig az uzoni református „egyház a kebelében felmerült vizály miatt pap nélkül” maradt, Sükösd Sámuel 1849 májusával választották meg lelkésznek. (SÁL, Fond 105, nr. 503, 14r; TÓTH Levente 2013, 65.)

⁷² ALBERT Ernő 2000, 152. A felhívásra már korábban felhívta a figyelmet: ROSONCZY Ildikó 1999; ZAKAR Péter 1999, 154. A felhívás faksimile közzétételét lásd HERMANN Róbert 2009, 374. Utóbbi adatot ezúton is hálásan köszönöm Rosonczy Ildikónak.

⁷³ ZAKAR Péter 1999, 154.

⁷⁴ *Közlöny*, 1849/111, 413–414.

⁷⁵ *Közlöny*, 1849/134, 506; PAP Dénes 1869, 470; ZAKAR Péter 1999, 75.

⁷⁶ ZAKAR Péter 1999, 68.

Több mint valószínű, hogy miután a kormány a hivatalos *Közlöny* 111. számában az orosz beavatkozásra válaszul a keresztes háborút és népfelkelést meghirdette, legtöbb idejét a „székely táborban” töltötte, mint lelkipásztor lelket öntött a csüggedőkbe, de nincs kizárva az sem, hogy az oroszok betörésekor maga is fegyver fogott. Történetesen az 1849. június 19–20-i csata napjaiban Magyarvárhoz ment fel lelkesíteni.⁷⁷ Habár a székely honvédek hősiessen ellenálltak a túlerővel szemben, Alexandr Nyikolajevics Lüders gyalogsági tábornok vezérletével az oroszok áttörtek a Tömösi-szoroson, Nyikolaj Fjodorovics Engelhardt vezérőrnagy pedig Töröcsvárnál. Előrenyomulásuk során a védők közül 300-nál több közlegény és tiszt halt meg, legalább 200-an megsebesültek, mintegy 150-en fogságba estek, aki pedig tehette, menekült Négyfalun és Prázmáron át Háromszék felé.⁷⁸ Közöttük volt Sükösd Sámuel tiszteltes is, kit a kozákok a hosszúfalusi mezőn gyilkoltak le. Szóbeli hagyomány szerint „*ugyanúgy kozák dzsidás szúrta le Hosszúfalu határában, mint Petőfit a Fehéregyháza melletti csatatéren.*”⁷⁹ Dr. Kiss Béla csernátfalusi lelkész, teológiatanár, helytörténész szerint a tömösi csata után, mikor már az oroszok továbbvonultak, Sükösd felesége kiásatta onnan, ahová eltemették,⁸⁰ és a hosszúfalusi evangélikus templomban (sic!) temették újra, oda, ahol a csernátfalusi emlékkő áll.⁸¹

Nyughelye nem volt ismeretlen, Hétfalu csángó-magyar népe, de legalábbis a hosszúfalusiak ismerték a nyughelyét, ápolták emlékét. Koós Ferenc m. kir. tanfelügyelő is, aki az 1848–49-es szabadságharc hétfalusi hősei és áldozatai emlékére tervezett úgynevezett Csángószobor felállítására körül sokat tevékenykedett, 1891-ben *A csángó szobor története* című írásában megemlítette, hogy Sükösd Sámuel a „*hosszúfalusi ág. ev. temetőben alusza az igazak álmát.*”⁸² Ennek ellenére, Sükösd Sámuel úgy került be a köztudatba, mint a tömösi csatában elesett, ismeretlen helyen nyugvó hősi halott. Zakar Péter történész levéltári forrásra hivatkozva jegyezte meg, hogy Sükösd halálának időpontja és helyszíne a korabeli osztrák hatóságok előtt sem volt ismert.⁸³ Első életrajzírója, Baló Benjámin, mentségére legyen mondva, utánaérdeklődött, és a kapott információ szerint

írta azt, hogy a tömösi csatában eltűnt.⁸⁴ Bíró Sándor egykori rétyi, 1849-ben tábori lelkész, Sükösd Sámuel paptársa, 1874-ben úgy tudta, hogy valahol Törökönban halt meg, megjegyezve, hogy életrajzát a Macskási Antallal közösen tervezett *Háromszék 1848-ik évben* című könyvükbe a szabadságharc alatt Illyefalván szolgáló Dáné István szászvárosi református lelkész vállalta el megírni.⁸⁵ Hídvég viszonylag közel volt Hosszúfaluhoz, Nagy Sándor hídvégi református lelkész az 1896-ban megjelent *Háromszék önvédelmi harca 1848–49* című könyvében mégis Baló Benjáminra alapozva, szintén eltűntként emlékezett meg paptársáról, Sükösd Sámuelről, aki „*a n[agy]enyedi főtanodának korában legnagyobb lumenje, a papi karnak díszé*” volt. „*Elvérzett ott a tömösi völgyben vagy a Barca-téren, s a többi névtelen hősökkel nyugszik ő is, mint lánglelkű Petőfink, bizonytalan sírban jeltelenül, ott, hol az újkori thermopilei hősök álmodnak szabadságról, független szép Magyarországról!*”⁸⁶

Sírjának megjelölésére az első próbálkozás 1869-ben „*több buzgó magyar hazafi*” által tartott egyik zárt gyűlésen vetődött fel. Akkor 3 Ft 10 krajcár gyűlt össze, de a továbbiakban a gyűjtés elakadt. Egy hétfalusi levelező tett említést 1873-ban a *Nemerében* az akkori kezdeményezésről, megjegyezve, hogy „*ha Erdélyben [néhai Sükösd Sámuel] minden paptársa felekezetenkülönbség nélkül csak egy piculát ad, megvalósul itt is a honfűi szent akarata.*”⁸⁷ Ez az adakozásra célzó felhívás nem érte el a célját, a kezdeményezés lángja kialudt. Újabb próbálkozás, hogy Sükösd Sámuel jeltelen sírjára egy emlékkövet állítsanak, 1884-ben volt. Csernátfaluban a községi vendéglő nagytermében néptanítókól és óvónőkből verbuválódott társaság a céllal adta elő 1884. május 10-én Borcsa Mihály bácsfalusi evangélikus lelkész *Csángóvilág, vagyis a hétfalusi magyar házaspár elválása és kibékülése* című verses színdarabját, hogy a begyűlt összegből tőkét teremtsenek elő egy sírkő készítésére. Az előadást követően egy szimbolikus „képlet” következett. Felvezetőként a tanítói dalkar a *Szózatot* énekelte el, majd Pap János türkösi állami iskolai tanító Szathmári Károly *Emlékezés 1849-re* című költeményét szavalta. Ezt követően a megjelenített sírhant előtt, amely „*az 1849. évi tömösi csatában elesett és a hosszúfalusi magyar temetőben nyugvó Sükösd Sámuel tábori*

⁷⁷ KISS Béla 2001, 13.

⁷⁸ ALBERT Ernő 1999, 110.

⁷⁹ HOCHBAUER Gyula 2014, 2.

⁸⁰ Meglehet, nem is volt még eltemetve, úgy találta meg a felesége, vitette tetemét a hosszúfalusi evangélikus temetőbe, és temettette el. Hasonlóan napokig temetetlen hevert szemérméje Bora István tüzér hadnagy holtteste is a Tömösi-szoros harcmezéjén, mígnem testvérei és bajtársa fel nem kutatta és haza nem szállította Szemerjára, ahol sírja fölé 1872-ben állítottak sírkövet. (DEMETER Lajos 2001, 21.)

⁸¹ KISS Béla 2001, 13.

⁸² HOCHBAUER Gyula 1998, 79; Uő 2014, 1.

⁸³ ZAKAR Péter 1999, 155.

⁸⁴ „*Június 20-án, így írják nekem – »eltűnt«. – Betegségét senki sem látta, szeméit senki be nem fogta, sírhelyét senki nem tudja.*” (BALÓ Benjámin 1858. XX.)

⁸⁵ BÍRÓ Sándor 2002, 40, 42–43.

⁸⁶ NAGY Sándor 1896, 135–136.

⁸⁷ *Nemere*, 1873/16.

lelkésznek sírját” jelképezte, egy gyászba öltözött nő, Szénássy Etelka óvónő mondta el *Kossuth Lajos imáját*.⁸⁸ A sírra teendő virágkoszorút két leányka nyújtotta át a koszorúzó hölgynek, aki „görögtűzfénynél” helyezte rá a jelképes sírra. A jelenet alatt a sírt félkörben hét, kis nemzeti zászlókat tartó, csángó népviseletbe öltözött lány állta körül. A zászlókon a barcasági hét csángó község neve volt felírva, mögöttük a nagy piros-fehér-zöld zászlókat honvédruhás ifjak tartották. A jelenet végül Bede Dánielnek, a hosszúfalusi felső népiskola tanárának és Deák Sándor református lelkésznek, a hosszúfalusi felső népiskola énektanárának a duettjével zárult.⁸⁹

A sajtóban megjelentetett nyilvános számadás szerint az előadás 49 Ft 66 krajcár tiszta jövedelmet eredményezett, amely Gáspár Albert aldobolyi református lelkész 1, Thal vendéglős 2 forintos adományaival és a még 1869-ben gyűlt 3 Ft10 krajcárral 55 Ft 76 krajcárra emelkedett. Az összeget a hétfalusi tanítók és tanügybarátok kezelésébe olyan feladattal adták át, hogy azoknak „sietős teendőjük leend az 1849. évben a tömösi csatában elesett és a hosszúfalvi temetőben pihenő Sükösd Sámuel tábori lelkész sírkövének felállítása.”⁹⁰

Borcsa Mihály evangélikus lelkész, „a csángó-magyarok értelmi és erkölcsi művelődésének munkás vezető férjfia, a magyar államiság eszméjének itt a határszelen buzgó apostola” azonban hiába fáradozott régóta a hétfalusi tanítóttestülettel a sírkő ügyében. Kérése és felhívása, miszerint „ha minden székellyföldi lelkész úr csak két piculával járulna e kegyeletes mű létrehozásához, örök hátlára köteleznék a hétfalusi magyarságot”,⁹¹ nem talált meghallgatásra, nem járt eredménnyel. Az idő múlásával Sükösd Sámuel emlékének ápolása háttérbe szorult, sokkal fontosabb volt az 1848–49-es szabadságharc csángó hőseinek és vértanúinak emlékműve, melyet Csernátfalva központjába, az akkori Kossuth-térre terveztek felállítani. Az úgynevezett „Csángószobor”⁹² felavatására 1891-ben került sor. Az 1848 decemberében lemeszárolt, nyilvántartásba vett 51 csángó áldozat közé felvették 44. áldozatként

Sükösd Sámuel is, mint „*dévai ev. ref. lelkész, [akit] a kozákok löttek agyon 1849. június 20-án*”, megjegyezve azt is, hogy „*a hosszúfalusi ág. ev. temetőben alussza az igazak álmát.*”⁹³

Ezután már újabb gyűjtést a Sükösd-sír sírkövel való megjelölésére nem indítottak. Meglehet, Borcsa Mihály volt az utolsó, aki még tudta, milyen helyen van a sírja az evangélikus temetőben, kinek 1913-ban bekövetkezett halálával nyughelye végleg feledésbe merült. Dr. Kiss Béla szerint a hosszúfalusi temetőben éppen az ő jeltelen sírján állították újra a románok által ledöntött Csángószobrot.⁹⁴

Köszönetnyilvánítás

A dolgozat megírásához lényeges adalékokra való figyelmeztetést Marosvásárhelyről Ferencz Zsoltnak (Kotsis rokonság), Sükösd Sámuelre vonatkozó levéltári anyag másolatának megküldését Nagyenyedről Gordán Edinának (Bethlen Gábor Kollégium Könyvtára), adatok tisztázását Hétfaluból Hochbauer Gyulának, Sepsiszentgyörgyről Kocs Jánosnak (Erdélyi Genealógiai Társaság), Nyárádszeredából Suba Gyöngyinek (Nyárádszeredai Városi Könyvtár, márkodi Sükösd rokonság), Kolozsvárról Tóth Leventének (Erdélyi Református Egyházkerületi Levéltár), az 1849-es *Brassói Lap* fennmaradt számainak ellenőrzését Sepsiszentgyörgyről Csergő Antalnak (Bod Péter Megyei Könyvtár), Brassóból Ziegler Ágnesnek (Honterus Egyházközség Könyvtára és Levéltára), Budapestről Bubonyicz Andreának, Lukács Györgynek és Simon Bernadettnek (Országos Széchényi Könyvtár, Olvasószolgálati és Tájékoztatási Osztály), mindenekelett pedig Kolozsvárról Tötszegi Teklának és Dana Şerdannak (Erdélyi Néprajzi Múzeum), valamint Valentin Orgának és Felix Flocának (Lucian Blaga Egyetemi Könyvtár) köszönöm. Az anyaggyűjtést Bárdi Nándor (a budapesti ELKH TK KI Kisebbségtörténeti és Etnopolitikai Osztály) a *Székelly önkép építés a 19–20. században* (NKFI 128848) projekt keretében segítette.

Demeter Lajos – Sepsiszentgyörgy, Sport u. 6., 15C/6.; demlajos@gmail.com

⁸⁸ Kossuth Lajos „kápolnai imája”, amelyet a tévhit szerint Kossuth a kápolnai csatában, 1849. február 26–27-én elesettek sírhalmá felett mondott el, a Kossuth-kultusz legendáriumába tartozik.

⁸⁹ *Székelly Nemzet*, 1884/70, 1884/78.

⁹⁰ *Székelly Nemzet*, 1884/78.

⁹¹ Uo.

⁹² A Csángószobor 35 évig állt Csernátfalva főterén. Trianon után egy darabig megtűrték, de 1926 januárjában a szélsőjobboldali románok ledöntötték. Az alapzatára az Astra Egyesület 1931-ben az 1916–1919 között hősi halált halt román katonák emlé-

kére emelt emlékművet. A Csángószobor ledöntött részeit, elég feszült politikai viszonyok között, a hosszúfalusi alszegi evangélikus temetőbe szállították, és ott állították fel. A már romladozó emlékművet az 1970-es évek derekán Kocsis Andrásné kezdeményezésére indított közadakozásból kijavították. A márványlapokat, a régiek mintájára az eredeti feliratokkal, 1981-ben titokban helyezték fel. Legutóbb az emlékművet 1998-ban javították. A Csángószobor kálváriájának részleteihez lásd még NAGY János 2009.

⁹³ Emlék... 1891, 16; HOCHBAUER Gyula 1998, 79.

⁹⁴ KISS Béla 2001, 13.

Levéltári források

Romániai Országos Levéltár Kovászna Megyei Irodája, Sepsiszentgyörgy – Arhivele Naționale ale României Biroul Județean Covasna, Sfântu Gheorghe (Sepsiszentgyörgyi állami levéltár – SÁL)

Fond 105: *Egyházi anyakönyvek*

- nr. 156: *Barátosi református egyház anyakönyve* (keresztelések, esketések, temetések, 1834–1879)
- nr. 229: *Kökösi református egyház anyakönyve* (keresztelések, esketések, temetések, 1824–1854)
- nr. 421: *Lécfalvi református egyház anyakönyve* (keresztelések, esketések, temetések, 1810–1843)
- nr. 422: *Lécfalvi református egyház anyakönyve* (keresztelések, 1843–1883)
- nr. 424: *Lécfalvi református egyház anyakönyve* (esketések, 1843–1945)
- nr. 445: *Kézdimárkosfalvi református egyház anyakönyve* (keresztelések, esketések, temetések, 1759–1853)
- nr. 503: *Uzoni református egyház anyakönyve* (keresztelések, 1842–1858; esketések, 1844–1858; temetések, 1853–1859)
- nr. 544: *Sepsiszentkirályi református egyház anyakönyve* (keresztelések, esketések, temetések, 1824–1855)
- nr. 575: *Sepsiszentgyörgyi református egyház anyakönyve* (keresztelések, 1759–1817; esketések, temetések, 1786–1817)

Sepsiszentkirályi Református Egyház (SsztkRef)

– *Anyakönyv* (Ak), I. (1760–1815), II. (1804–1849)

Irodalom

Emlék... 1891 = *Emlék a csángó-vértanúk közadakozásból épült szobrának leleplezési ünnepélyéről* (kiadja az „Iskola és Szülői Ház” szerkesztője), Brassó, 1891.

MÉL, II, 1969 = *Magyar Életrajzi Lexikon*, II, L–Z (főszerk. Kenyeres Ágnes), Budapest, 1969.

ÚMÉL, V, 2004 = *Új Magyar Életrajzi Lexikon*, V, P–S (főszerk. Markó László), Magyar Könyvklub, Budapest, 2004.

ALBERT Ernő

1999 *Eltiport szabadság. Jöttek az oroszok 1849*, „Jázdó” Társaság, Sepsiszentgyörgy.

2000 Uzoni események 1848–49-ben, *Acta (Siculica) 1999/2*, T3 Kiadó, 131–154.

BALÓ Benjámin

1858 *Sükösd Sámuel emléke egyházi beszédeiből*, I. füzet, *Halotti beszédek* (között. Baló Bénéjámín aradi református lelkész), Bettelheim testvéreknél bizományban, Arad, 1858.

BIRÓ Sándor

2002 *A forradalom tribünjétől a külhoni városokig* (bev. és közzét. Kiss Ferenc), Budapest

BOGDÁN László

2001 Túlélők. [A *szoros délben* című regény 10. fejezete], *Székelyföld*, V/5, 8–26.

2005 A szoros délben, *Helikon*, 2005/9, 5.

CSÁKI Árpád

2011 Csáki Árpád: *A sepsiszentgyörgyi református egyház története a 17–19. században*, Sepsiszentgyörgy Könyvkiadó, Sepsiszentgyörgy.

CSORBA György

2002 A dévai nemzetőrség jegyzőkönyve, *Hadtörténelmi Közlemények*, CXV/3, 889–901.

DEMETER Lajos

2001 *A hazáért „a patakokat a mi vérünk festette pirosra”. Sepsiszentgyörgy, Kilyén és Szotyor területén nyugvó 1848/49-es szabadságharcosok*, Charta Kiadó, Sepsiszentgyörgy.

2010 *A nyomtatott szó hatalmával* (összeáll. és elősz. Demeter Lajos), Bod Péter Megyei Könyvtár, Sepsiszentgyörgy.

DEMETER Lajos – DEMETER László

2008 *Honvédnévkönyv. Sepsiszentgyörgyiek 1848–1849-ben*, Tortoma Könyvkiadó, Barót.

GOMBOS Annamária, KULCSÁR SZABÓ Ernőné

2008 *A Berliini Magyarok Emlékkönyvének számítógépes feldolgozása*, Debrecen.

HERMANN Róbert (szerk.)

2009 *1848–1849. A forradalom és szabadságharc képes története*, Tóth Könyvkereskedés és Kiadó, Debrecen.

HOCHBAUER Gyula

1998 *A Barcaság 1848/49-ben*, Disz Tipo Kft., Szecsseváros.

2014 Sükösd Sámuelről, Bíró Sándorról és egyebekről, *Hétfalu*, XX/3 (2014. márc. 20.), 1–2.

ISSEKUTZ Antal

1905 Issekutz Antal feljegyzései az 1848–49-ben Hunyad megyében történt eseményekről. Első közlemény, *A Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat XV-ik évkönyve (1904–1905)*, Déva, 68–85.

JAKÓ Zsigmond – JUHÁSZ István

1979 Nagyenyedi diákok 1662–1848, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.

KISS Béla

2001 1848–49 Hétfaluban, *Művelődés*, LIV2, 12–14.

KUSZKÓ István

1896 *Adalék Háromszék 1848–49. önvédelmi harca történetéhez* (összegy. Kuskó István), Kolozsvár.

- LANTOS István
 1966 Magyarok Diesterwegnél, *Köznevelés*, XXII/15–16 (1966. aug. 26.), 605–606.
- NAGY János
 2009 Az 1848-as csángósobor, *Kútíró. Kis magyar néprajz diákoknak*, A csíkszeredai Székely Károly Iskolaközpont – Alapítvány és a Nagybükkői Néprajzi Társaság folyóirata, V/1–2, Csíkszereda, 81–84.
- NAGY Sándor
 1896 *Háromszék önvédelmi harca 1848–49*, Kolozsvár.
- NÁHLIK Zoltán
 1990 Tavasi Lajos erdélyi kapcsolatai, Gáspár János erdélyi pedagógushoz intézett közzé nem tett levelei, *Magyar Pedagógia*, 1990/3–4, 138–149.
- PAP Dénes
 1869 *Okmánytár Magyarország függetlenségi harcának történetéhez 1848–1849*, II, Pest.
- RÉTHI Lajos
 1886 Tóth László emlékezete, *A Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat évkönyve*, III, Arad, 18–26.
- ROSONCZY Ildikó
 1999 „Egy maroknyi elkeseredett ember.” A Tömösi-szoros bevételéről, *Háromszék*, XI/2677 (1999. jún. 19.), 4.
- SCHREIBER István
 2009 Issekutz Antal feljegyzései az 1848–49-ben Hunyad megyében történt eseményekről, I, *Heti Új Szó*, XIII/12 (2009. márc. 20.).
- SÜKÖSD Mihály
 1977 Üknagyapám, S. Sámuel nagytiszteletű úr a Tömösi szorost védi, *Új Írás*, 1977/2, 64–67.
 1979 Miért választottam? *Új Tükör*, XVI/32 (1979. aug. 12.), 14–15.
 1991 Erdélyinek lenni nem dicsőség és nem szégyen. Kónya Sándor beszélgetése a budapesti *Valóság* szerkesztőjével eredetről, örökségről, az ebből fakadó felelősségről és arról, ami Európában is egyedülálló, *Korunk*, 1991/10, 1241–1247.
- SZABÓ Miklós – SZÖGI László
 1998 Szabó Miklós – Szögi László: *Erdélyi peregrinusok. Erdélyi diákok európai egyetemeken 1701–1849*, Mentor Kiadó, Marosvásárhely.
- SZINNYEI József
 1909 *Magyar Írók Élete és Munkái*, XIII, Budapest.
- SZÓTS Zsuzsa
 2013 *Nagyjaink. Háromszék jeles szülöttei* (Az adatokat gyűjtötte Szóts Zsuzsa), Kovászna Megyei Művelődési Központ, Sepsiszentgyörgy.
- TÓTH Levente
 2013 *A Sepsi Református Egyházmegye történeti névtára 1900-ig*, Gondolat Kiadó, Budapest.
- VÁLYI Pál
 1857 Emlékezések Schellingre (1841-iki naplótöredék után), *Sárospataki Füzetek*, I, 159–160.
- VIEWEG, Klaus – RÜHLING, Frank
 1995 Széchenyi István és Friedrich Wilhelm Joseph Schelling levélváltása, *Magyar Filozófiai Szemle*, 1995/3–4, 573–590.
- VITA Zsigmond
 1941 A „Kolozsvári Nevelői Kör” története, *Magyar Kisebbség*, XX/7, 131–137, XX/7–8, 158–169.
 1983 A Kolozsvári Nevelői Kör története, in: Vita Zsigmond: *Művelődés és népszolgálat*, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.
- ZAKAR Péter
 1999 *A magyar hadsereg tábori lelkészei 1848–49-ben*, Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, Budapest.
- ZOVÁNYI Jenő
 1977 *Magyarországi Protestáns Egyháztörténeti Lexikon* (szerk. Ladányi Sándor; 3. jav. bőv. kiadás), Magyar Református Egyház Zsinati Irodája, Budapest.

Sámuel Sükösd (1816-1849)

(Rezumat)

Lucrarea parcurge viața și cariera preotului de campanie căzut eroic în timpul intervenției țariste din 1849, în bătălia de la Pasul Timiș, rectificând sau completând mai multe date biografice. Preotul calvinist, botezat la Sfântu Gheorghe, și-a început cariera ca o mare promisiune a educației transilvănene: a elaborat deja în clasa terminală a Colegiului „Bethlen Gábor” de la Aiud un manual de poetică folosit apoi timp de mai mulți ani. Studiind la Berlin, a fost influențat de pedagogia lui Diesterweg și de ideile târzii ale lui Schelling (*Filozofia mitologiei și a revelației*). Întorcându-se acasă, a elaborat proiecte de reformă educațională demne de atenție, pe baza analizei situației din școlile medii calviniste maghiare. În anii preoției de la Deva, a avut rezultate semnificative în organizarea orașului și a educației de aici, dându-și viața până la urmă ca participant al revoluției și războiului de independență ungar de la 1848-1849, pentru convingerile sale și pentru comunitatea sa.

Sámuel Sükösd (1816–1849)

(Abstract)

The present study gives an account of military chaplain and prominent Székely figure of the 1848–1849 Hungarian revolution and war of independence Sámuel Sükösd's life, correcting erroneous notions as well as supplying numerous heretofore unpublished details. The Sepsiszentgyörgy-baptized Calvinist Reformed priest had already shown considerable promise during his school years: during his terminal year prior to graduating from the Calvinist Reformed college at Nagyenyed, he compiled a manual of poetics that remained in use for several years thereafter. He continued his studies at Berlin, coming under the influence of Diesterweg's views on pedagogy and the late works of Schelling (particularly *The Philosophy of Mythology and Revelation*) whose lectures he attended. Upon his return to Transylvania, he surveyed the state of Hungarian Calvinist Reformed high school education in the region and on the basis of his findings, undertook the formulation of noteworthy educational reformed programmes. Over the years of his Déva ministry, he made significant achievements in improving the local education, organizing the community and developing the city itself and in the end, killed in action at the battle of Tömös (Predeal) Pass during the Tsarist intervention of 1849, he gave his life for his convictions and his people.

